

معماری اسلامی

سبک رازی

استاد: مهندس محسن امینی

این شیوه چهارمین شیوه معماری ایران است که تمامی ویژگی‌های خوب شیوه‌های قبلی را به بهترین صورت دارا است. در این شیوه، تأثیرپذیری از شیوه پارسی و شکوه شیوه بارتی و دقت شیوه خراسانی دیده می‌شود.

آغاز شیوه رازی هر چند مربوط به شمال ایران است، اما در ری رواج می‌یابد و بهترین آثار در آنجا ساخته می‌شود. شهر ری یا راز محل رشد و ترقی شیوه رازی است. در این دوره، بنابر نوشته مورخان و سیاحان، ری شهر بسیار آبادی بوده و آن‌طور که می‌گویند، این شهر دارای شش هزار مدرسه و چهارصد حمام و هفتصد مناره و ... بوده است. این ارقام، دلالت بر بزرگی و عظمت این شهر دارد و به دلیل آن که ری قبل و بعد از سلاجقه مورد تاخت و تاز و تخریب و غارت قرار گرفته به ویژه زمان مغول و تیمور، لذا بسیاری از آثار ارزنده شیوه خراسانی و رازی به دست مهاجمان غارتگر تخریب و ویران شده است.

شیوه رازی از زمان آل زیار، شروع و در زمان‌های آل بویه سلجوقیان و اتابکان و خوارزمشاهیان تا زمان حمله مغول ادامه داشته است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، چون هر شیوه جدید متأثر از شیوه‌های قبلی است، لذا در آغاز، شیوه رازی بعضی از بناها مانند گور امیر اسماعیل سامانی و مزار و مناره ارسالان جاذب در ۳۷ کیلومتری مشهد (گنبد خانه ای دواشکوبه (دو طبقه) دارد) وجه مشترکی بین شیوه خراسانی و رازی دارند.

اوج شکوفایی و ترقی شیوه رازی در عهد سلجوقیان است. معماری سلجوقی نیرومند و حساب شده و دارای ساختاری پیچیده بود و این همه اتفاقی نبود مگر تجلی یک تحول شگرف که در اواخر قرن چهارم با سامانیان آغاز شد. پادشاهان سلجوقی با همت و علاقه وزیر با تدبیر خود، خواجه نظام الملک، آثار و بناهای بسیاری را در گستره ایران زمین آن روز که از ماوراءالنهر (آسیای میانه کنونی) شروع و تا آسیای صغیر و آناتولی (ترکیه) ادامه داشت، با عملکردهای گوناگون ساختند.

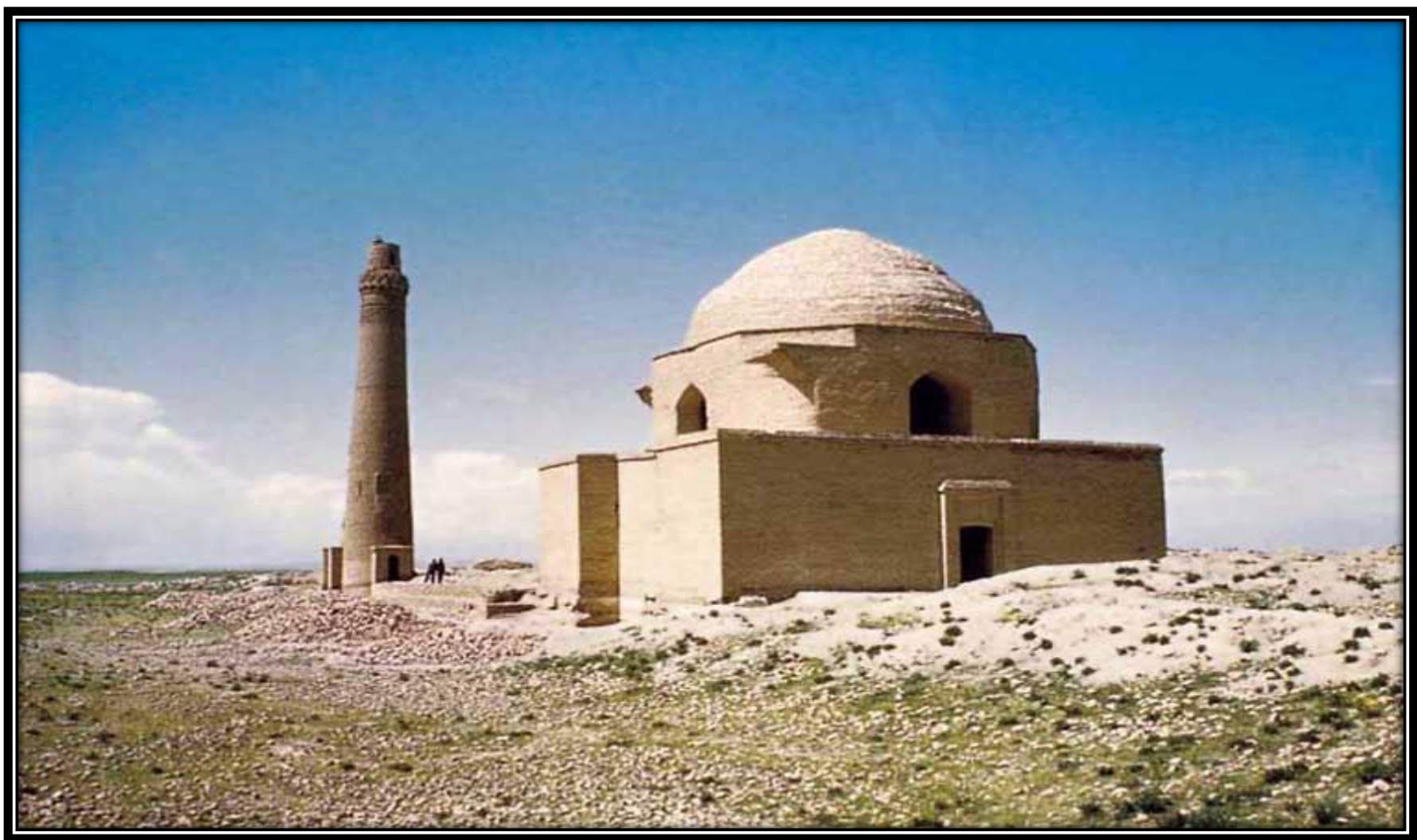
در اواخر شیوه خراسانی بناهایی داریم که بیشتر به شیوه رازی گرایش دارد. مانند: مقبره امیر اسماعیل سامانی، مزار ارسلان جاذب و مناره ایاز.

در شیوه رازی تاق و گنبد بسیار پیشرفت کرد و گونه‌های چفد تیزدار برای تاق و گنبد به کار رفت به جای تاق ساده آهنگ که در شیوه خراسانی باب بود از تاق‌های چهار بخشش، کاربندی، تاق کلنبو و تاق چهار ترک بهره‌گیری شد.

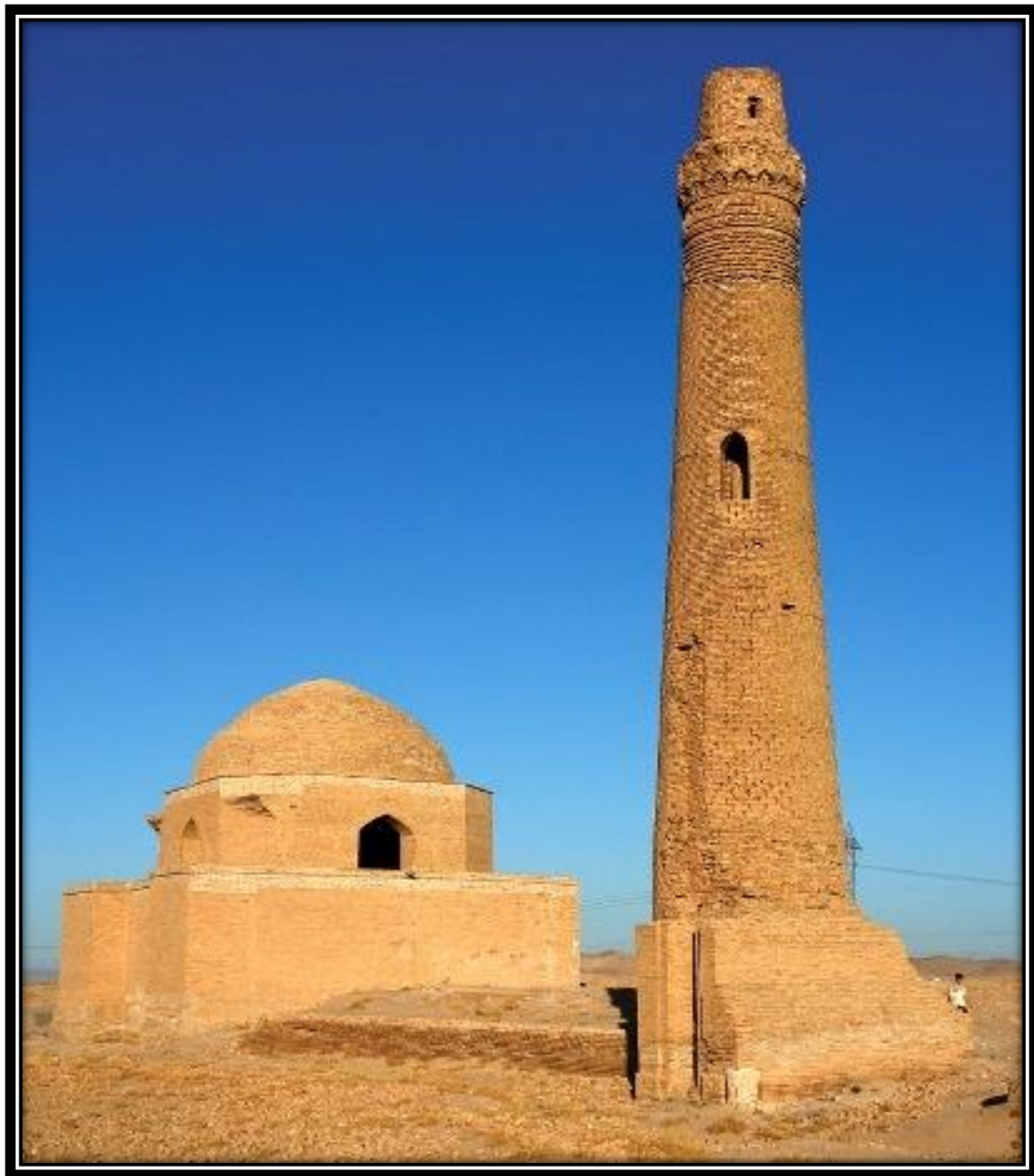
اولین نمونه‌های گنبدهای گسسته نار در برج‌های خرقان در نزدیکی قزوین مشاهده می‌شود و نوع کامل‌تر آن نیز بعدها به صورت ترک‌دار ساخته می‌شود.

در این زمان، برج‌های آرامگاهی، مناره‌ها، مساجد، مدرسه‌ها و کاروانسراها و موارد متنوع بسیاری احداث شدند که خوشبختانه بسیاری از آنها هنوز باقی است. طرح‌های دایره، هشت گوش، شش گوش، چهار گوش ... و مربع و مربع مستطیل، در بناهای این دوره مورد استفاده قرار گرفت. میل‌های راهنما که بعضی از آنها محل دفن بانی آن نیز بوده، تبدیل بناهای مساجد شبستانی به بناهای چهار ایوانی نیز در این دوره صورت گرفت.

در شیوه رازی ساختمانهایی با کارکرد های گوناگون پدید آمد مانند: آرامگاههای برجی و میل‌ها.

قبر { سازنده خود نیز بوده اند (میل رادکان {میل ها (برج های راهنما) افزون بر راهنما بودن، گور و میل رسکت).

برخی مساجد شبستانی به چهار ایوانی تبدیل شدند. با برداشت ستونها. (مسجد جامع اصفهان، اردستان).

مسجد جامع زواره اولین مسجدی است که از ابتدا بگونه چهار ایوانی ساخته شد.

در شیوه رازی ساخت تاق و گنبد با شیوه تیزه دار انجام شد.

گنبد خاگی با چفد مازه دار (تاج الملک اصفهان).

به جای تاق ساده آهنگ (رایج در دوره خراسانی) از از تاق چهار بخشی، کاربندی، کلنبو استفاده شد.

گنبد های رک در شمال ایران (مانند پوشش گنبد قابوس) بکار رفت.

گنبد های دو پوسته.

گنبد گسسته نخستین بار در خرقان ساخته شد.

در شیوه رازی ساختمان از بنیاد و پای بست با ساخت مایه مرغوب برپا میشد و آجرهای کوچک و بزرگ و نازک و ستبر نمای آن را می آراست.

آجر های پیش بر (آجری که پیش از پختن بشکل دلخواه شکل داده شده باشد) بگونه با لعاب و بی لعاب.

آجر پیش بر در شیوه آذری نیز بکار رفت.

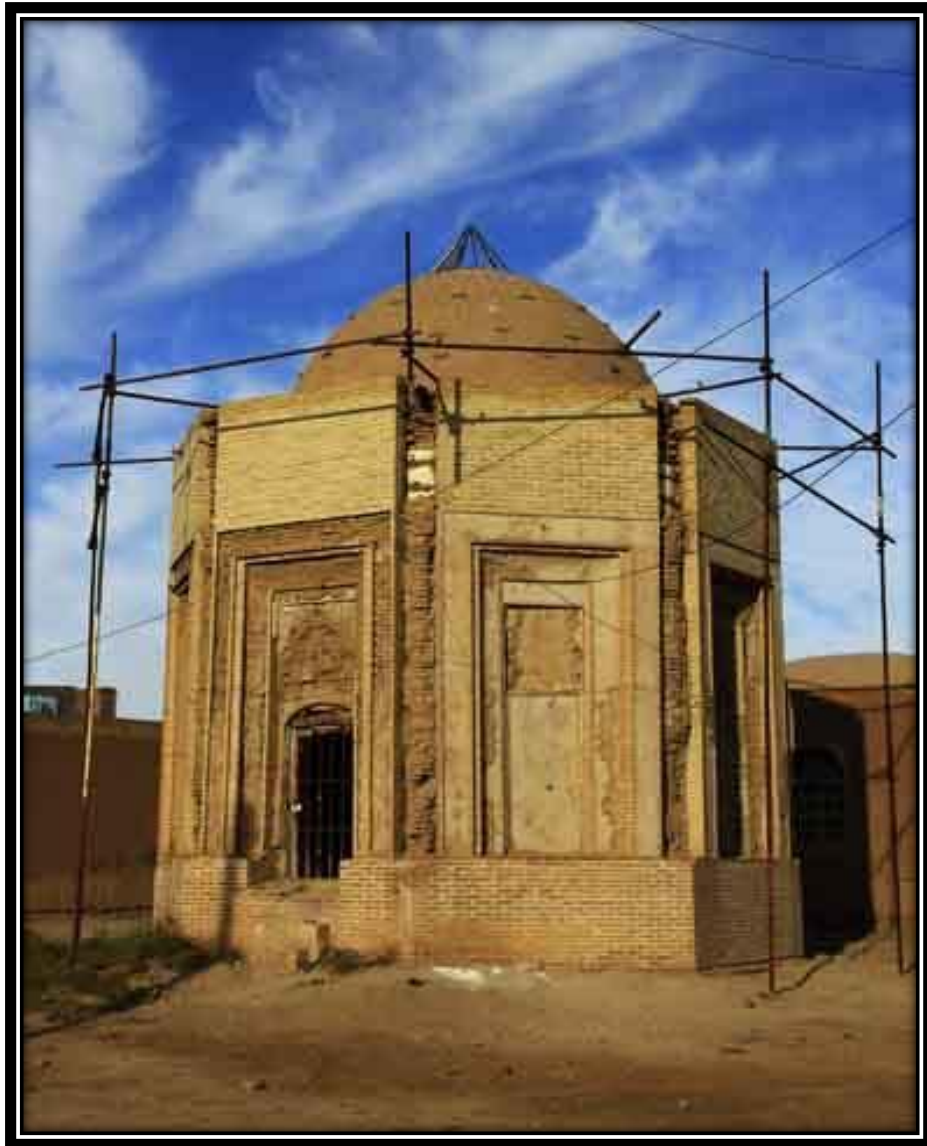
در شیوه رازی گونه های نگاره با خطوط شکسته و مستقیم که بیشتر با آجر تهیه می شدند استفاده می شدند (معقلی).

گاه نیز در میان آن قطعات کاشی بکار میرفت که تزیینات آجری آن را در بر میگرفت (برج خواجه اتابک کرمان).

گچ تراش استفاده شد (گچ را با رنگ های گوناگون بهم آمیخته و پس از خشک شدند به اشکال گوناگون برش می دادند و همچون کاشی معرق کنار هم چیده می شدند).

طاق مقرنسی مانند طاق روی محراب مسجد جامع نائین (بخش رازی).

مقبرہ امیر اسماعیل سامانی

ساختمان مقبره امیر اسماعیل سامانی در ۲۹۵ در شهر بخارا ساخته شد.
این بنا به لحاظ زمانی در زمان سبک خراسانی قرار میگیرد اما دارای ویژگی های
شیوه رازی است.

تنها نمونه مجلل از سبک متداول (آتشکده چهار طاقی) دوره ساسانی است.
چهارگوشه بنا دارای چهار نیم ستون چسبیده به دیوار (پیلک) است.
برخلاف شیوه خراسانی وسواس کوتاه گرفتن ساختمان رعایت نشده است.
گنبد فعلی آن گنبد زیرین است و در واقع دو پوش بوده است.

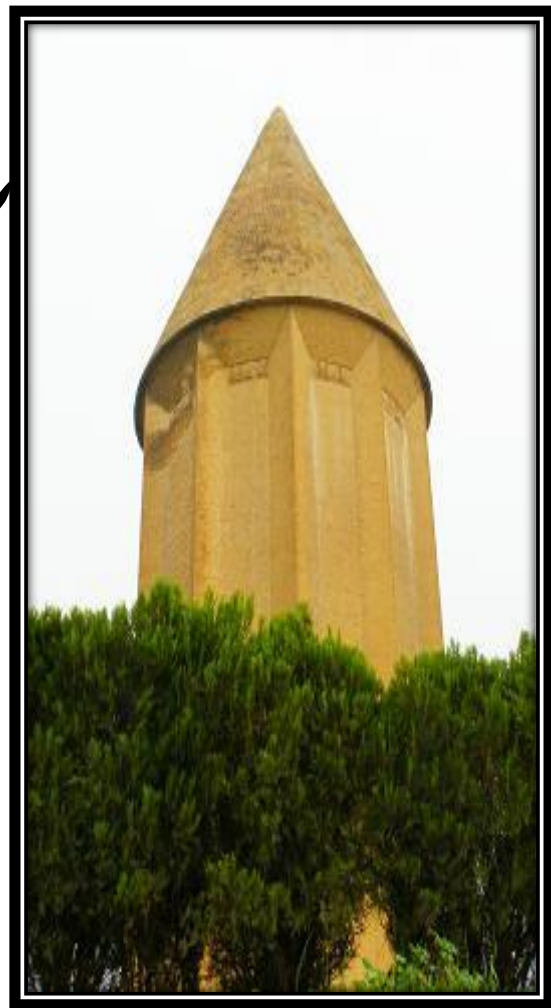
طاق درگاه ورودی تیزه دار است.

پنجره های بالا مازه دار است

کور در که در برخی از پنجره ها وجود دارد مشابه کور در های نمای آتشکده فیروز آباد است.

آجر کاری نمای بیرونی مقبره امیر اسماعیل سامانی بسیار متنوع و زیباست.

گنبد قائوس

گنبد قابوس

در سال ۳۹۷ هجری در گنبد قابوس احداث شد.

بنا هم میل راهنماست هم مقبره امیر قابوس بن وشمگیر.

او یکی از شاهزادگان آل زیار زرتشتی تازه تشیع یافته می باشد.

بر روی یک تپه شنی بنیان نهاده شد

ساقه بنا از بیرون دارای ده پره مثلثی شکل است و از داخل، بنا مدور (دایره ای) است که با اندودی از گچ تزئین شده است

کتیبه ای در بالا و پایین میل نشان می دهد که ساختمان در زمان قابوس ساخته شده و تاریخ آن هم به سال قمری و هم سال یزدگردی دارد. گنبد مخروطی (رک) دو پوش است که پایینی بستو با خیز زیاد است (اگرچه برخی نیز معتقدند که هر دو به یکدیگر متصل و در واقع یک پوش است).

رنگ درون گنبد سبز مایل به آبی می باشد.

. اولین نمونه های مقرنس کاری را می توان در گنبد قابوس (قرن ۴ ه. ق) مشاهده کرد. مقرنس بالای سردر ورودی در دو ردیف ساخته شده است. مصالح بنا آجر قرمز رنگ است که به مرور زمان تغییر رنگ داده است و شامل آجرهای پیش بر می باشد (آجرهایی که قبل از پختن و بردن به کوره، طرح های مورد نظر را روی آنها پیاده کرده اند).

برج های خرقان

این دو برج در فاصله ۳۰ متری از یکدیگر و فاصله زمانی ۲۶ سال از یکدیگر ساخته شده‌اند.

زمان احداث برج اول ۴۶۰ هجری و برج دوم ۴۸۶ هجری می‌باشد.

در داخل هر یک از دو آرامگاه ضریح چوبی از عهد صفویه وجود داشته که نشان می‌دهد دو برج خرقان متعلق به دو شخصیت مذهبی به نام محمد بن موسی کاظم و خواهرش جدیده خاتون بنت موسی کاظم است.

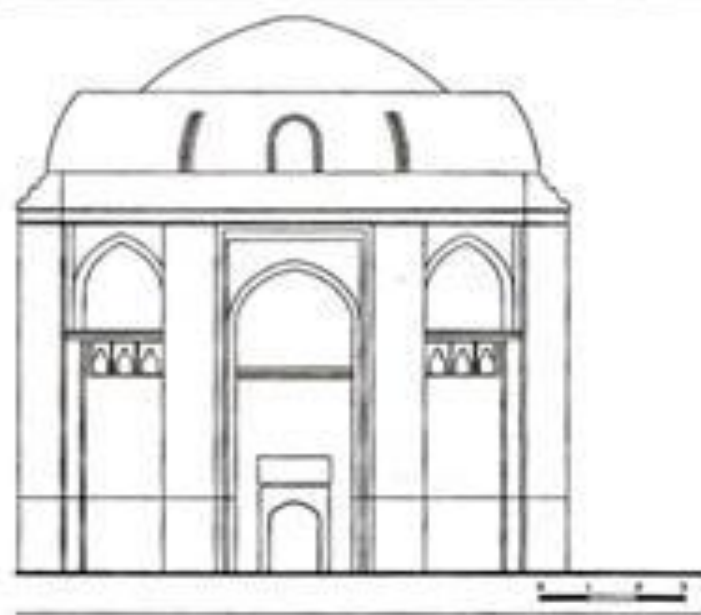
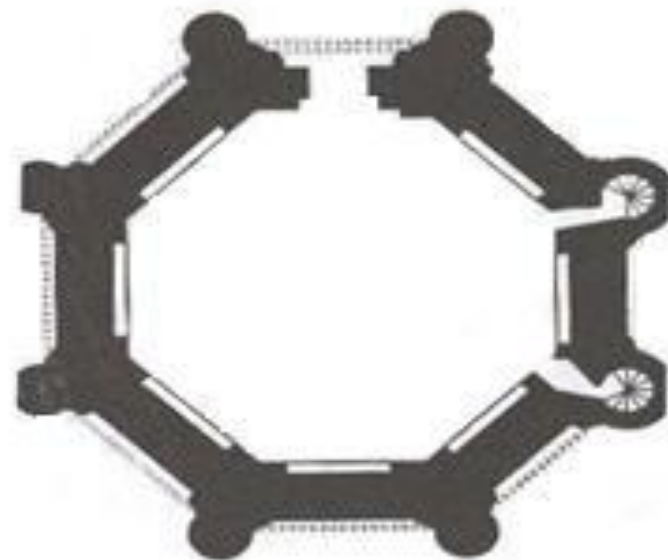
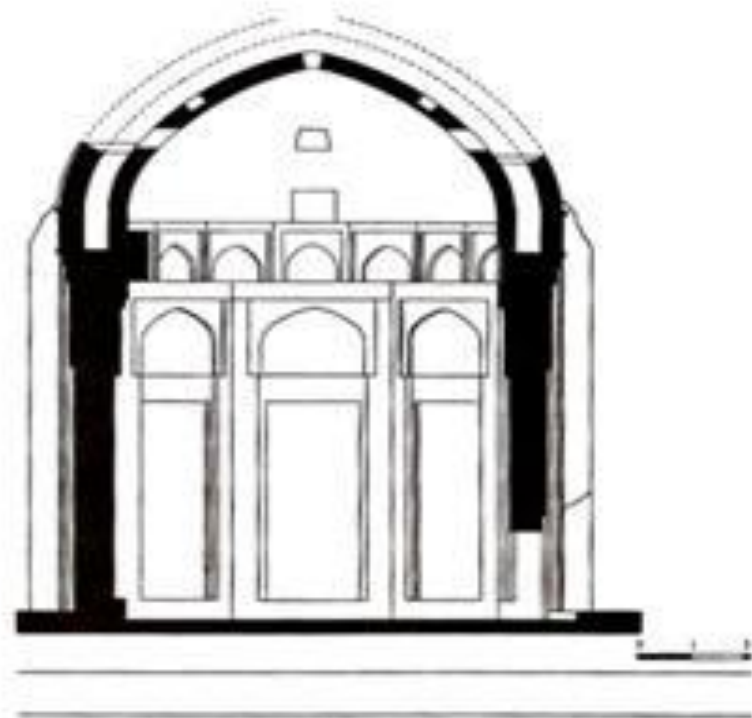
نقشه آنها هشت ضلعی با گنبد دو پوش گسسته است و دارای بیش از ۲۵ نوع آجرکاری (طرح هندسی) است و تزیینات بنا نقاشی، کاشی و... می‌باشد.

. این برج از طریق قرائت تاریخ ساخت در متن کتیبه موجود در هریک از برج‌ها تاریخگذاری شدند.

معمار برج قدیمتر محمد ... زنجانی و معمار دوم ابوالمعالی محمد بن ... مکی زنجانی معمار برج های خرقان بوده است.

تزیینات نقاشی در سه قسمت انجام گرفته است:

۱ - داخل طاقی‌ها

۲ - روی گوشواره‌های هشتگانه

۳ - قسمت کاربندی زیر ساقه گنبد و زیر سقف بنا،

که عمدتاً این نقاشی‌ها با رنگ آبی، سیاه، قهوه‌ای تیره و روشن با نقوش تزیینی قندیل، طاووس، ستاره شش پر، ستاره هشت پر، درخت انار و گل بوته کار شده است.

کاشی‌های دو برج خرقان، که می‌توان آن را از قدیمی‌ترین تزیین‌های کاشیکاری دانست، به رنگ فیروزه‌ای، در پیشانی ساختمان به کاررفته است.

برج‌های خرقان قزوین از حیث تزیینات آجرکاری از زیباترین بناها است و معرف اولین گنبد دوپوش گسسته ایران می‌باشد.

برج‌های خرقان معرف اولین نوع استفاده از کاشی در دوره سلجوقی نیز می‌باشد. کاشی‌های فیروزه‌ای در لابه لای آجر و کتیبه‌هایی که در خرقان قزوین است، به کار برده شده است.

مسجد جامع برسیان

در ۴۲ کیلومتری شرق اصفهان قرار دارد.

از بناهای سلجوقی زمان ملکشاه سلجوقی است، نام دیگر آن
پرسیان است

ارتفاع مناره، ۳۵ متر و دارای تزیینات آجرکاری از دوره سلجوقی و
تزیینات زیبایی از کاشی معرق از دوره صفوی می‌باشد
طبق کتیبه گچبری شده مسجد، محراب بسیار زیبای آن در ۴۹۸
هجری و مناره آجری آن در سال ۴۹۱ هجری بنا شده است.
معماری مسجد برسیان قابل مقایسه با گنبد تاج‌الملک اصفهان و
مسجد قزوین (سلجوقی) می‌باشد.
دارای گنبد دو پوش (دو پوسته) است.

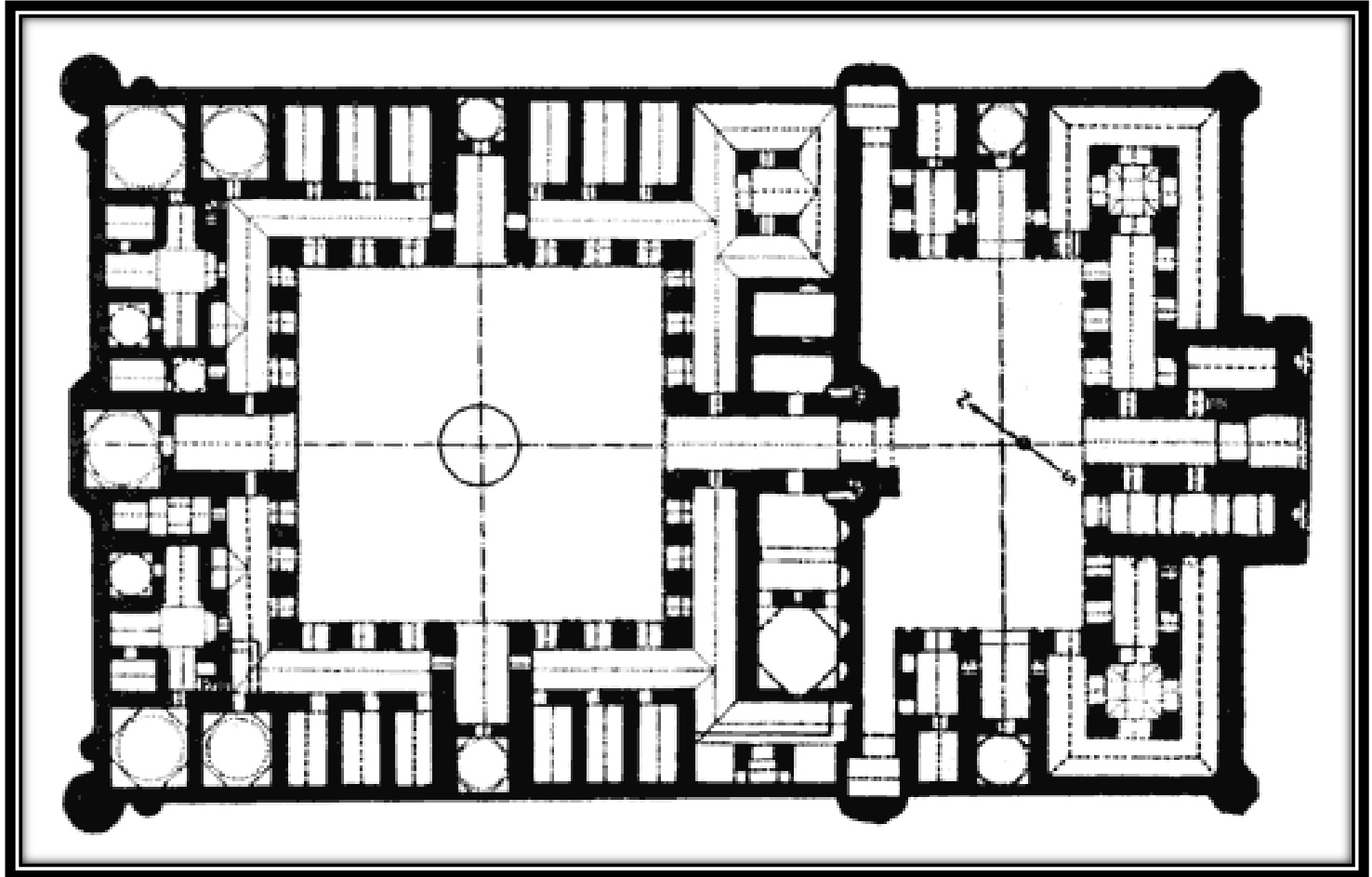

3d design by: meysam.rezaci 2009

رباط سرف

رباط شرف

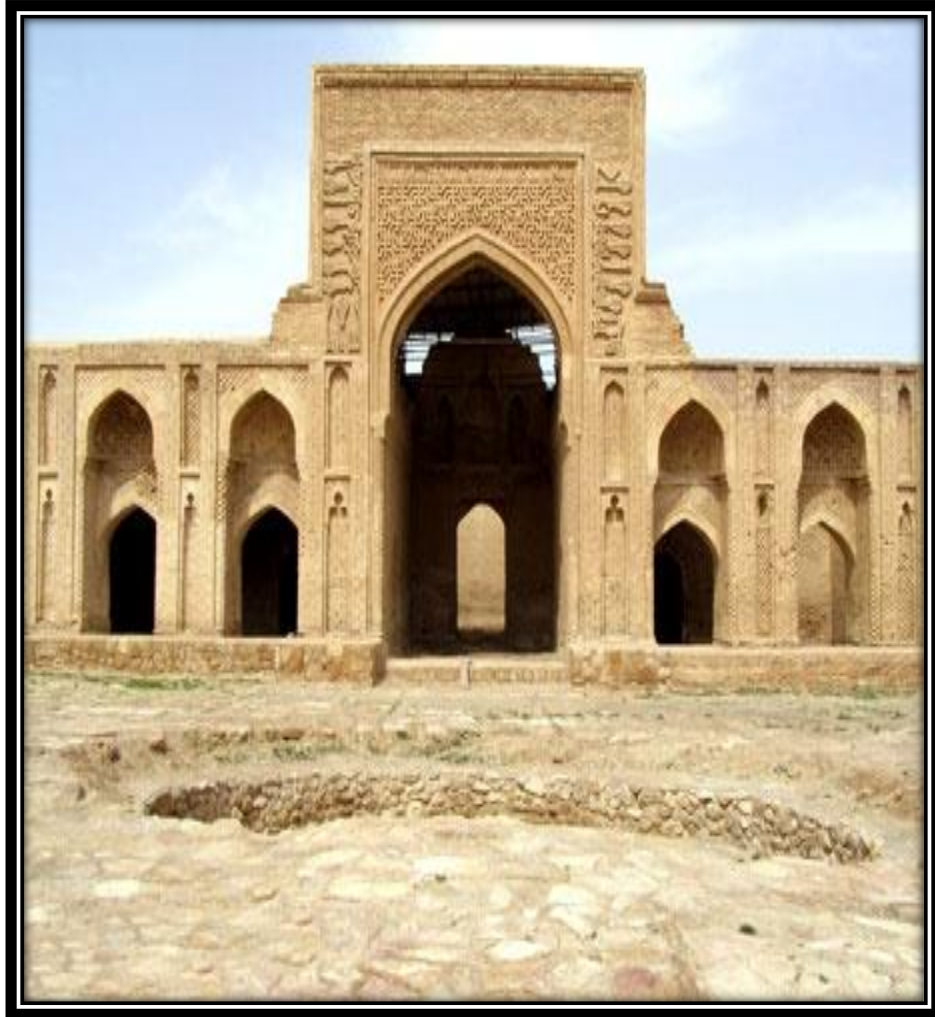
رباط شرف در نزدیک سرخس واقع شده است.

بنا در سال ۵۰۸ ه.ق. ساخته شد.

بانی آن مادر سلطان سنجر بود.

این کاروانسرا دارای ۲ میانسرای تو در تو است که در دو زمان ساخته شد.

برای تامین آب لگنچه های سنگی در زیر ناودان قرار داده شد که از آنجا با جویی به آب انبار میرسیده تا با آب باران تامین نیاز شود.

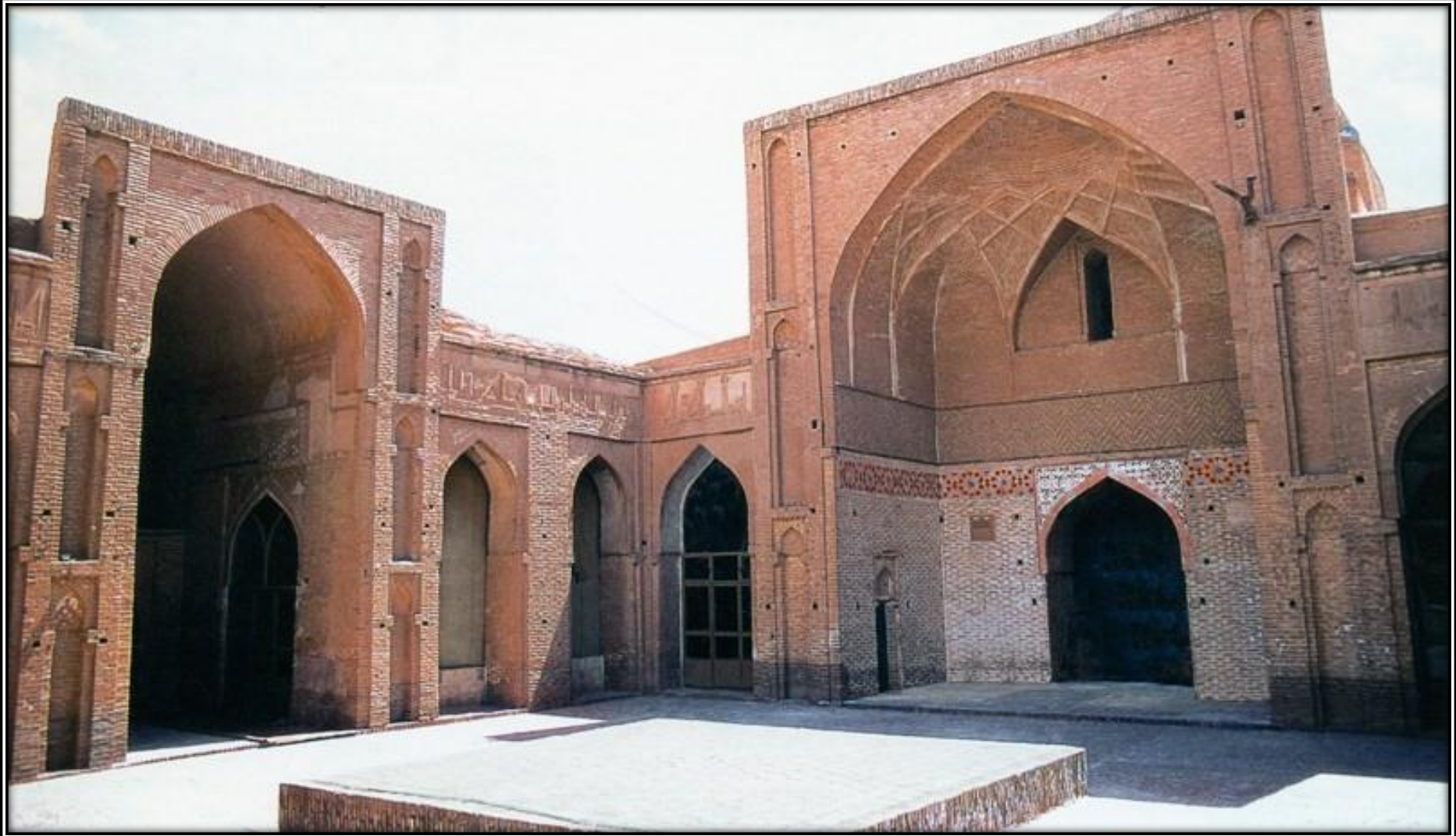

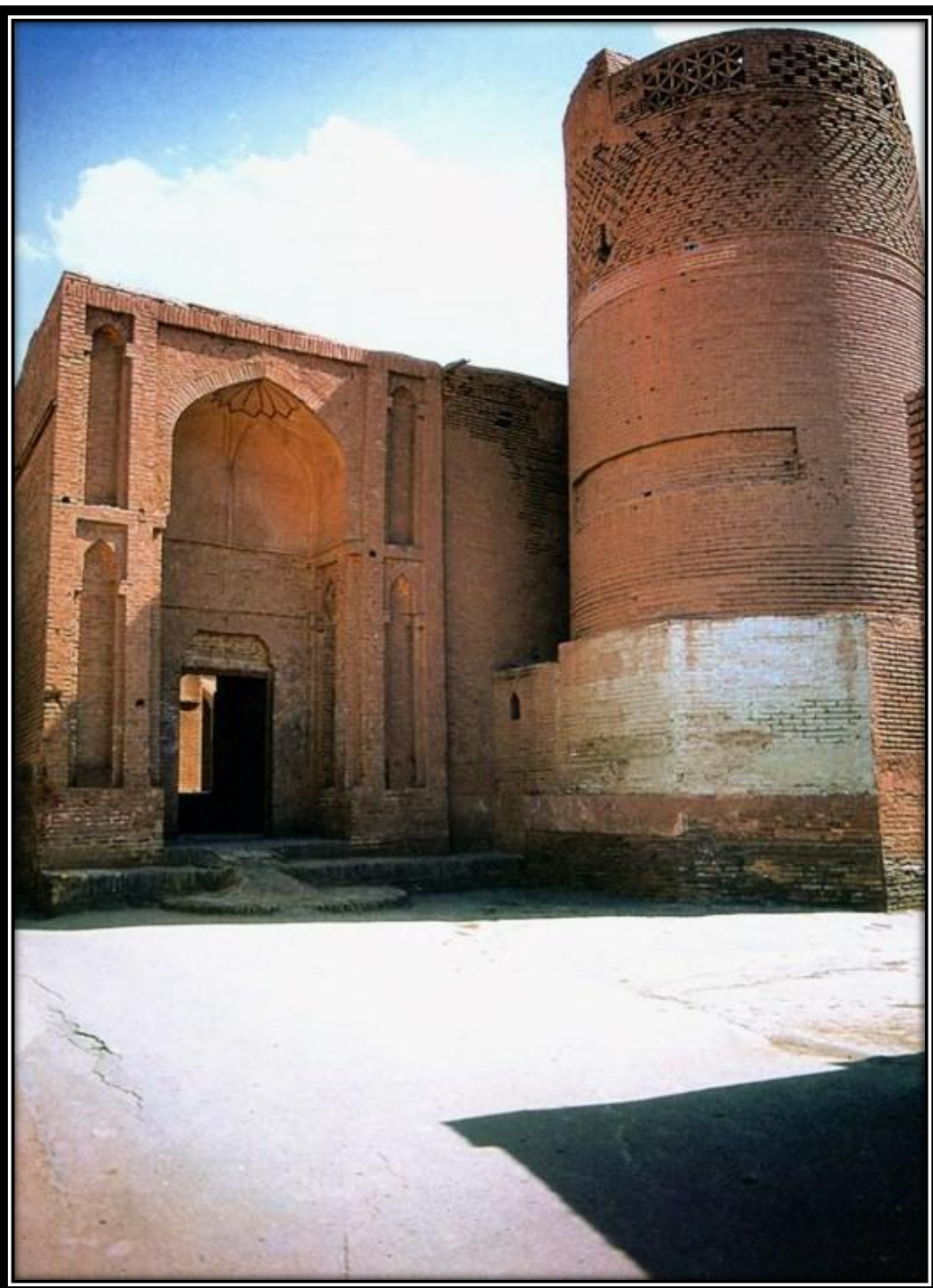
Rabat Sharaf

رباط شرف

مسجد زواره

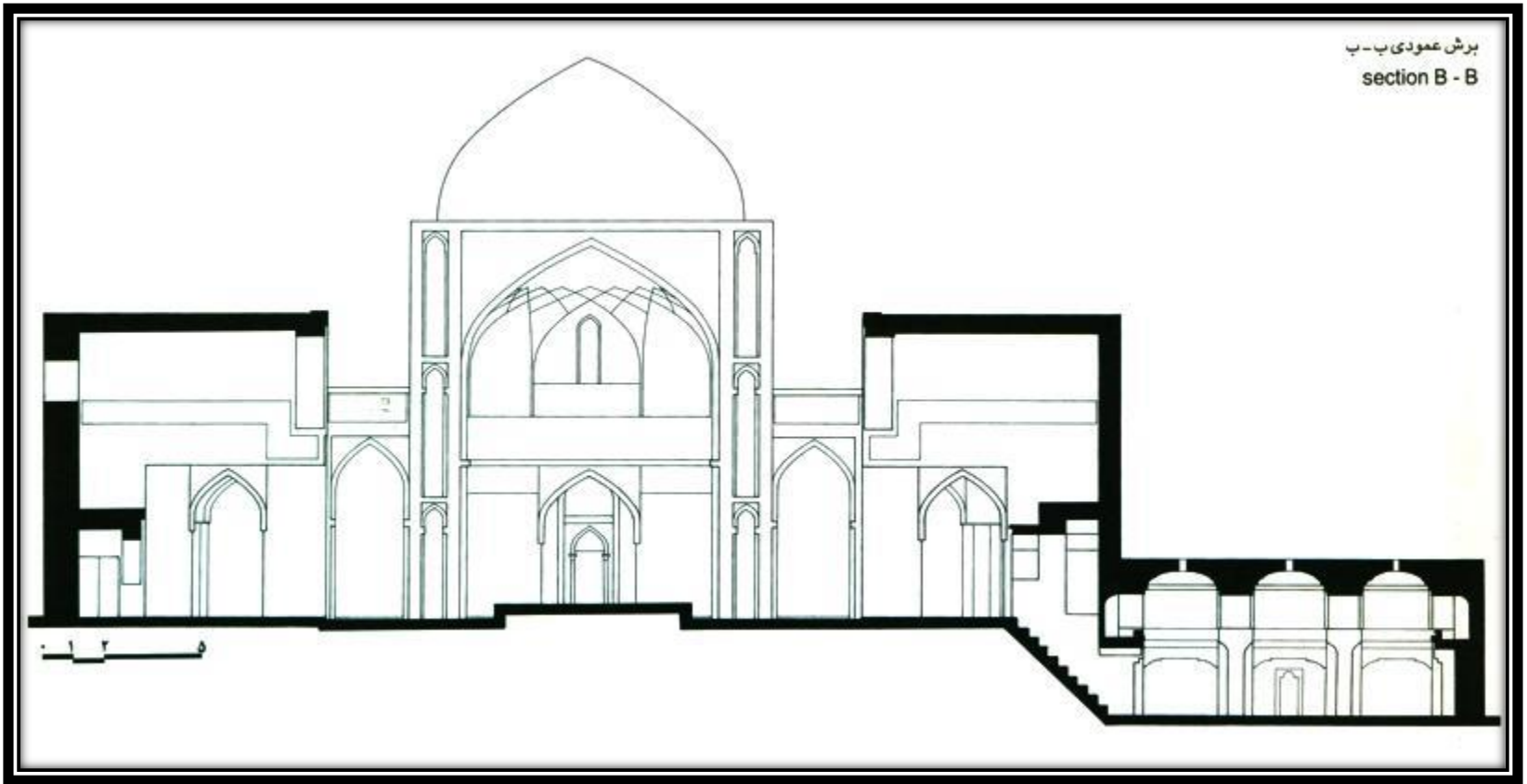
مسجد جامع زواره

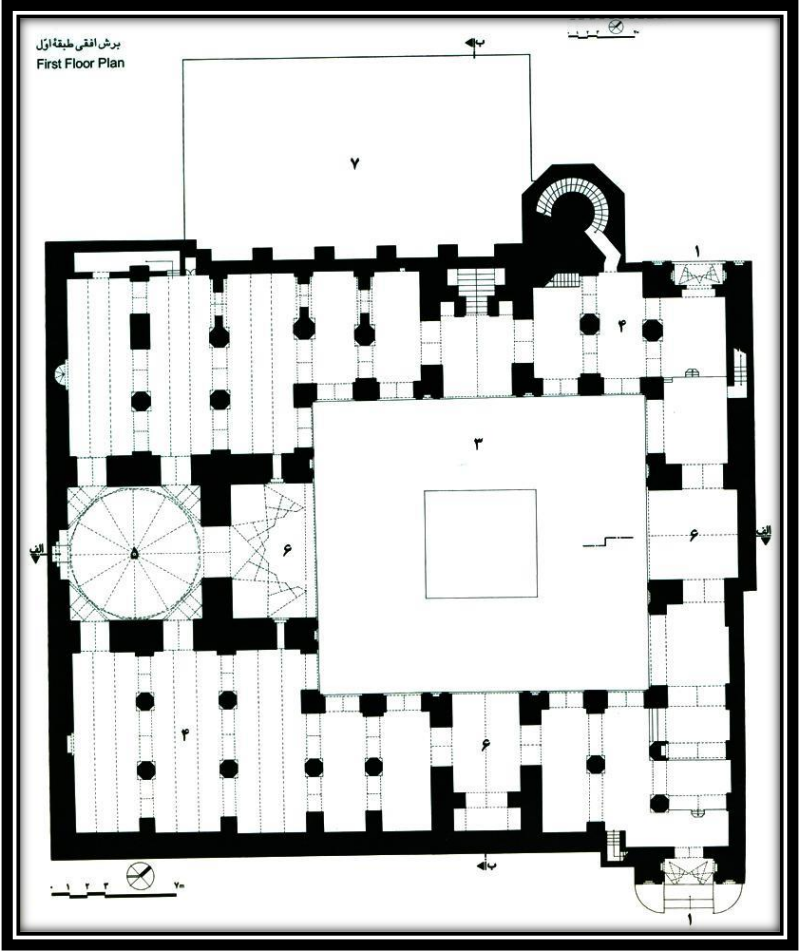
معمار آن محمود اصفهانی معروف به غازی است و آن را بر روی بنایی کهن تر ساخته است.

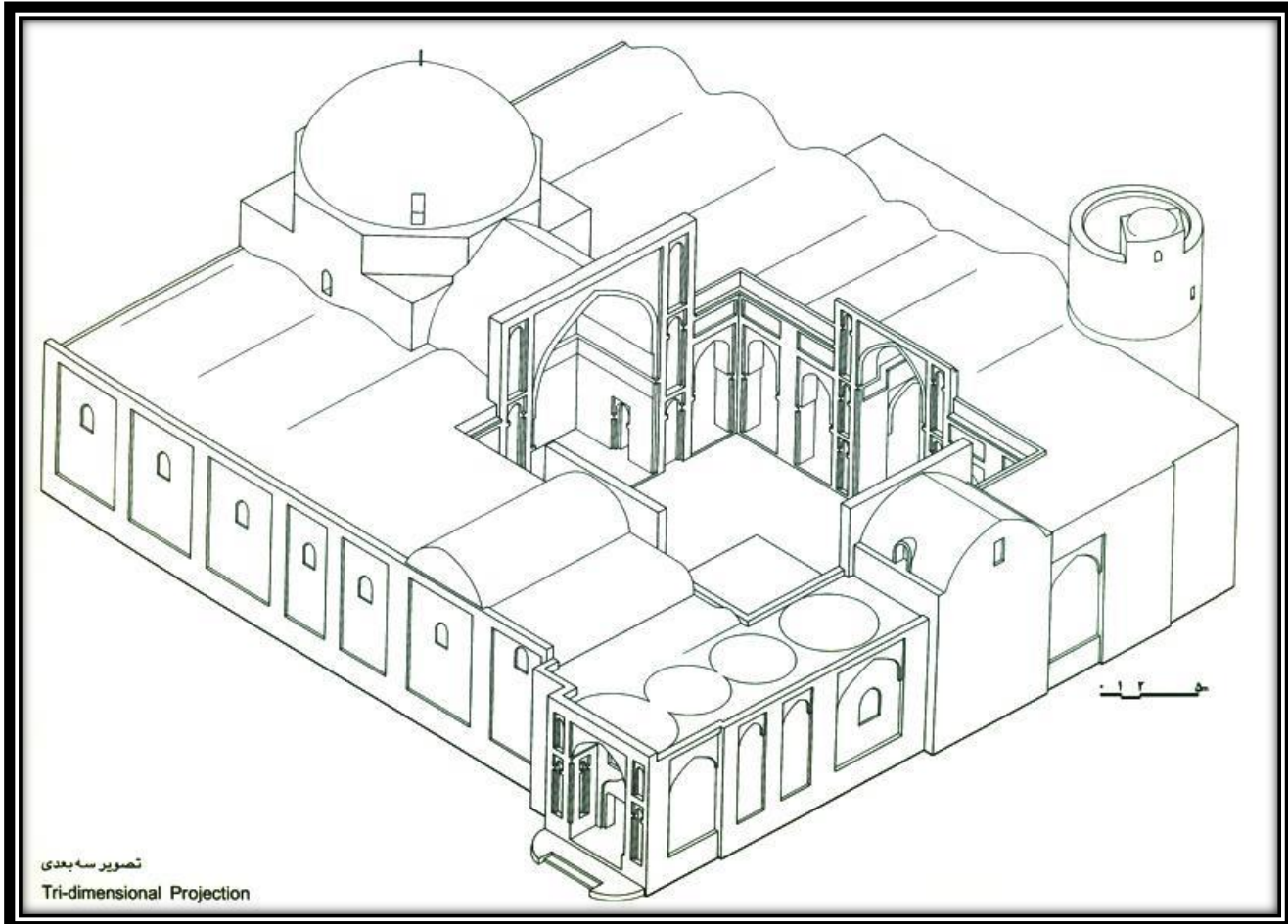
ظاهراً اولین مسجدی است که از ابتدا به شیوه چهار ایوانی بنا شده (اگرچه برخی موافق نیستند).

پوشش شبستان جنوبی تاق آهنگ تیزه دار است و بلندای زیادی دارد. گوشه سازی گنبد آن با ترمپه پتکانه است..

برش عمودی ب-ب
section B - B

تصویر سه بعدی
Tri-dimensional Projection

مسجد جامع اردستان

مسجد جامع اردستان

بخشهایی از این مسجد در شیوه خراسانی ساخته شد و در شیوه رازی به یک ایوانه تبدیل شد.

بنا آجر کاری دقیقی دارد.

گنبد آن دو پوسته پیوسته است.

گوشه سازی زیر گنبد پتکانه است و با سکنج به دایره تبدیل شد.

بعدها کمرپوش به بنا افزوده شد.

دارای گچبری است.

تاریخ چهار ایوان آن:

ایوان جنوبی ۵۵۵ ه.ق

ایوان شمالی ۹۴۶ ه.ق

ایوان شرقی پایان قرن یازدهم. ه.ق

ایوان غربی اوایل قرن دوازدهم ه.ق.

دوره های مختلف گسترش ساختمانی مسجد جامع اردستان پس از سبک خراسانی:

۱- پس از پایان نیمه دوم قرن ششم هجری با تخریب مقصوره، گنبد احداث شد.

۲- چند سال بعد ایوان جنوبی در شبستان جنوبی احداث شد.

همزمان با شبستان جنوبی در بخشهای شرقی و غربی رواق احداث شد.

۳- ستونها تقویت شد و دیوارهای ضخیم ایجاد شد.

۴- احداث ایوانهای شمالی، شرقی و غربی است.